

Van voorbeeld tot inspiratie

Samenvatting van het symposium *Gipsen afgietsel: sculptuur met een toekomst* door Laura Smeets en Wendy van Lith.

Middagprogramma 8 oktober 2010 Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, Basisbureau.

L.S.

Het volgende verslag is opgetekend door Laura Smeets en Wendy van Lith. Zij studeerden beiden in 2010 af aan de Universiteit Amsterdam, de Master Museumstudies. Gezamenlijk met de projectleider Daniëlle Stötefalk zijn zij oprichters van Bureau Pronkzucht, een organisatie die tot doel heeft kritische analyses te formuleren over zaken die spelen in het museale veld en een schakel wil zijn tussen verschillende museale en niet museale instituten aangaande kunst en cultuur. Dit verslag heeft tot doel een samenvatting te geven van het middagprogramma. Hiermee wordt een beeld verschaft waarbij niet kan worden ontkomen aan interpretatie en onvolledigheden.

Opening

Het middagprogramma werd geopend door Daniëlle Stötefalk, projectleider van het symposium. Zij constateerde terecht dat de aandacht voor gipsen afgietselcollecties de laatste jaren toeneemt. Zo was daar de tentoonstelling *Beeldschoon* in het Rijksmuseum voor Oudheden te Leiden, een symposium georganiseerd door Marjet van Weerd getiteld: *Pleisterbeelden het bewaren waard*. Daniëlle Stötefalk raakte zelf verknocht aan deze collecties na een werkgroep *Signalementen* die zij volgde aan de UvA onder begeleiding van Mirjam Hoijtink. Hierin stond ook al de opkomende waardering voor gipsen afgietsels in museale opstellingen centraal.

Daniëlle vertelde verrast te zijn door de grote interesse die bleek te bestaan voor het onderwerp, getuige de vele personen in de zaal. Veel aanmeldingen, zo ging zij verder, werden begeleid door een persoonlijke anekdote of uitleg over de relevantie van gips. Het was duidelijk dat dit allemaal mensen waren, afkomstig ook uit België, met een grote affiniteit met het onderwerp.

De directe aanleiding voor het symposium was het feit dat de Academie van Beeldende Vorming momenteel op een kruispunt staat wat hun gipsencollectie betreft. Binnenkort zullen zij een verbouwing ondergaan en moet de verzameling een nieuwe plek krijgen. Ook het afscheid van Geer Steyn, docent Beeldhouwen Academie voor Beeldende Vorming en de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten Den Haag, was een aanleiding voor dit symposium.

Mirjam Hoijtink – Dr. Mirjam Hoijtink, universitair docent Museumstudies (UvA) *In het oog in het hart*

De eerste dia die Mirjam Hoijtink toonde had direct een vervreemdende werking. Tussen allerlei gipsen afgietsels naar de antieken stonden verschillende gipsen buddha's. Daarbij werden de beelden bewonderd en bestudeerd door Japanners. Dit beeld roept direct vragen op

over de westerse en niet westerse canon. De canon is namelijk alles behalve vaststaand, hij is flexibel. De canon verandert al naar gelang de geschiedenis voortschrijdt. Hij is daarbij onderdeel van het collectieve geheugen, datgene waar iedereen op bepaalde mate bekend mee is: een toetssteen.

Volgens Mirjam Hoijtink bestaat er een tendens van academies om ‘museaal’ met hun collecties om te gaan. De gebruiksfunctie raakt naar de achtergrond wat de weg vrij maakt voor een nieuwe rol van de beelden: die van een zichtbare geschiedenis die bewaard en getoond moet worden. Dit is in lijn met het besef van de veranderlijkheid van de canon.

Een mooi voorbeeld in deze kwestie is de waarderingsgeschiedenis van het beeld *Putri Dedes*. In de loop van de geschiedenis werd het op verschillende manieren ingezet. Zo was het verbonden aan legenden en een pars pro toto voor het exotische en het onbereikbare. Later werd er bewust een historische kern aan het beeld toegeschreven waardoor het een rol speelde in de onafhankelijkheidsstrijd van Indonesië.

Putri Dedes maakte zij in de negentiende eeuw deel uit van de Nederlandse canon en werd alom vertegenwoordigd in gips, onder andere in het kantoor van de heer Von Saher, directeur van het Kunstnijverheidsmuseum te Haarlem. Tegenwoordig zal zij nog op menig zolder in Nederland te vinden zijn, maar in de canon heeft zij geen plek meer. Om deze redenen pleit Mirjam Hoijtink voor het behoud van alle beelden, omdat de canon en de functies van de beelden oneindig aan verandering onderhevig zullen zijn. Daarbij moeten ze worden een zeker manier worden opgenomen in het curriculum van kunstacademies in het hart van de opleiding, eventueel in samenwerking met de universiteit. “Gips maakt deel uit van het DNA van de academie.”

Geer Steyn – docent Beeldhouwen Academie voor Beelende Vorming en de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten Den Haag.

Gips, drager van een beeldende visie

Volgens Geer Steyn hebben de beelden waar het vandaag om draait hun eigen verleden, het zijn getuigen van een beeldende visie. Zo spelen gipsen een belangrijke rol bij een huidig project aan de Academie in Den Haag. Hier zijn de beelden een belangrijk punt in de beeldende ontwikkeling van jonge studenten. Bij het project staat de vraag centraal: wat maakt een beeld groot? Een jaar lang werken de studenten met het model van een zittende figuur. Zij onderzoeken materiaal, ruimte, de verschillende fase in het ontstaansproces en hun eigen bewustzijn.

Hoewel het uitgangspunt hetzelfde blijft bij iedereen ontwikkelt ieder beeld zich op een autonome en eigen wijze. Studenten worden hierdoor verrast. Daarbij dient ook de vraag zich aan: wanneer is een beeld af?

Geer Steyn pleit voor het handhaven van gipsen en het opbouwen van expertise over de beeldende visie. Want zei hij: ‘Als je dan vadermoord pleegt, weet je waarom je het doet.’

Tinie Kersenboom – Hoofd Verzamelingen Rijksacademie Amsterdam

De rol van betekenis van gipsen afgietsels in de Rijksacademie van Beeldende Kunsten

Naast de schoonheid van de beelden is volgens Tinie Kersenboom ook hun multifunctionaliteit belangrijk. Haar collectie is toegankelijk voor iedere geïnteresseerde en staat tot de beschikking van kunstenaars. Zij worden dan ook nadrukkelijk tot deze collectie geïntroduceerd.

Deze verzameling gipsen afgietsels is gemengd: er zijn klassieke afgietsels, afgietsels van medailles en penningen, maar ook het werk van hedendaagse kunstenaars. De beelden zijn van buitenaf zichtbaar en, als het ware, een venster op het verleden en de lange rijke geschiedenis van de academie. De gipsenverzameling heeft ensemblewaarde en

moet om die reden bewaard blijven als onderdeel van de gehele collectie van de Rijksacademie. Het dient als vertrekpunt voor kunstenaars, maar ook als wezenlijk onderdeel van de eigen geschiedenis. Tinie Kersenboom merkt op: de waan van de dag wordt ermee gerelativeerd. De kunstenaars geven overigens zelf aan dat zij de collectie van groot belang achten.

Een deel van de collectie wordt bewaard in het Allard Pierson Museum te Amsterdam en de Klassieke Academie te Groningen. Om goed beheer van de beelden te garanderen is voor deze langdurige bruikleen gekozen.

Niet alleen de kunstenaars, maar ook de overige geïnteresseerden zijn in haar ogen van belang en hebben recht op interactie met de collectie. In de nabije toekomst zal er onderzoek gedaan worden naar de gipsen afgietsels wat zal resulteren in een digitale presentatie. Tinie Kersenboom pleit voor een club van gipsbezitters, om zo de kennis met andere beherende instellingen te delen.

René van Beek – conservator Allard Pierson Museum

Pleisters in het Allard Pierson Museum

René van Beek vertelde over de gipsencollectie op de zolder van het Allard Pierson Museum. De gipsen verkeren in een redelijk goede staat, omdat zij enkele jaren geleden gerestaureerd zijn met geld van de Mondriaan Stichting. Van Beek stipte aan dat de Mondriaan Stichting bij het verdelen van het geld eiste dat er van ieder object maar één exemplaar mocht zijn, een vreemde eis, aangezien ieder beeld een eigen herkomst en verhaal heeft. Men wil ook niet slechts 1 boek van iedere schrijver bewaren?

De zolder vormt een belangrijk onderdeel van de collectie. Van Beek pleit voor een opname van de gipsen afgietsels in de vaste opstelling, waarbij ‘echt’ en ‘kopie’ naast elkaar zullen komen te staan. Deze vermenging brengt uiteraard problemen met zich mee. Hij geeft het voorbeeld van de Kariatiden. Dit zijn mooie negentiende-eeuwse kopieën van de originelen die onderdeel uitmaken van het grote verhaal over de klassieke oudheid en de oorsprong van de democratie. Wel moet men telkens benadrukken dat het niet de echte Kariatiden zijn.

Van Beek wil echter de uitdaging aan gaan en dus in de opstelling kopieën vermengen met originelen, het is immers een historisch museum.

Pauze

Tom Hageman - Klassieke academie Groningen

Zin en nut van gipsenafgietsels binnen de klassieke benadering van het kunstvakonderwijs, ook in de 21^e-eeuwse vorm daarvan

Ton Hageman ving zijn verhaal aan met wat in zijn ogen de klassieke functie het kunstonderwijs was. Dit is het uitgangspunt geweest bij het ontwikkelen van een onderwijsprogramma voor de Klassieke academie. Waarin studenten bekend gemaakt worden met optische trucs en wetmatigheden.

Hageman vertelde over de ontwikkelingen binnen de kunstgeschiedenis waarbij het klassieke voorbeeld in verschillende tijden anders werd beoordeeld. Zo betekende het modernisme een breuk met deze tradities en het postmodernisme een nieuwe verhouding tot figuratie en de canon. In het onderwijs, onder invloed van het modernisme en het postmodernisme, leidde gebrek aan kennis van de klassieken in zijn ogen tot een zichtbaar kwaliteitsverlies.

Dan vertelt Hageman over het curriculum van de academie in Groningen. Hierin dient het subjectieve in de student als uitgangspunt. Hij of zij krijgt de mogelijkheid met gipsen afgietsels te werken, maar dit is geen onderdeel van een vast curriculum. Op dit moment werkt men in Groningen aan de ontwikkeling van een klassieke academie voor de beeldhouwkunst, waarin eveneens een rol zal zijn weggelegd voor gipsen afgietsels.

Carolien van der Star – lector Conservatie & Restauratie Steen en steenachtige materialen. Opleiding Conservatie & Restauratie Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen Artesis Hogeschool Antwerpen

De materiaal technische aspecten van afgietsels in het licht van de geschiedenis

Carolien van der Star vertelde over de vele verschillende soorten gipsen die zijn overgeleverd. Hoewel dit in eerste instantie misschien vanzelfsprekend leek was het goed dat deze verschillen werden benoemd. Dit maakte duidelijk welke verschillende gipsen er bestaan, variërend van afgietsels, originele gipsen, verkleinde kopieën en fragmenten. Enkel de gipsafgietsels naar originelen kunnen kopieën genoemd worden, er is immers nagenoeg geen ruimte voor een interpretatie. Van der Star gaf ook aan gipsafgietsels naar originelen vaak nog heel veel vertellen over dat origineel bijvoorbeeld op punten waar de materiaalsporen zijn over genomen. Bij verkleiningen en fragmenten is er echter altijd sprake van enige vorm van interpretatie.

Caspar Berger – kunstenaar

Het vervaardigen van een kopie als vernieuwing van het origineel.

Caspar Berger is gefascineerd door gips. De relatie tussen kopie en origineel intrigeert hem. In zijn ogen zijn deze begrippen niet statisch maar inwisselbaar. Daarbij speelt hij graag met de iconen van de kunstgeschiedenis; wat je ook met de afgietsels doet, ze zijn zo in het collectieve geheugen verankerd dat ze (letterlijk) niet kapot te krijgen zijn. Een afgietsels van een klassiek beeld kan op velerlei manieren een eigen context verkrijgen. Zo hebben fragmenten van gecanoniseerde beelden een vervreemdend effect. Berger probeert de beschouwer bewust te maken van de eigenwaarde van het gipsen afgietsel. Daarvoor voegt hij vaak iets eigens toe aan het beeld. Zo bekleedde hij het welbekende Torso van Belvedere met zijn eigen huid. Gipsafgietsels zijn de voorlopers van het gegeven dat kunst niet meer plaatsgebonden is. De afgietsels werden verspreid over de hele wereld en droegen bij aan de vorming van de canon.

Alessandra Laitmpergher – Afdeling educatie Museum Beelden aan Zee

Helaas was Alessandra Laitmpergher verhinderd.

Open Gesprek

Het open gesprek werd geleid door Louk Tilanus (docent kunstgeschiedenis Universiteit Leiden) met inmenging door speciale genodigden: Marjet van de Weert (organisator symposium ‘Pleisterbeelden het bewaren waar’), Ruurd Halbertsma (conservator Rijksmuseum voor Oudheden), Renske Dooijes (restaurator Rijksmuseum voor Oudheden Leiden), Erik Godin (auteur van de dissertatie ‘Antiquity in Plaster’).

Ruurt Halbertsma opende het gesprek met de vraag of er niet een Museum voor het Classicisme moet worden opgericht. De locatie was wat hem betrof al in kannen kruiken: het leegstaande Paleis Soestdijk.

René van Beek reageerde positief. Het leek hem bijzonder goed om een plek te hebben waar alle aspecten van het gips belicht kunnen worden. Mirjam Hoijtink vond het ook een goed idee, maar neigde meer naar de spannendere oplossing van René van Beek, namelijk het integreren van de gipsencollectie in de vaste opstelling van originelen.

Renske Dooijes vertelde dat veel collectie in slechte staat verkeren en dat er, voorafgaand aan een eventueel museum, eerst geld beschikbaar moet komen voor restauratiewerkzaamheden.

Ans Hom (docent academie beeldende vorming) vroeg aan de sprekers hoe zij de ideale opstelling van haar collectie voor zich zagen. Tom Hageman stelde dat de gipsen gebruikt moeten worden voor tekenvaardigheid dus dat een goede opstelling dit mogelijk moet maken. De beelden moeten van alle kanten bekeken en benaderd kunnen worden. Mirjam Hoijtink opperde het idee de studenten jaarlijks zelf een opstelling te laten bedenken. René van Beek benadrukte dat een academiecollectie werkelijk gebruikt dient te worden. Carolien van de Star stelde voor de beelden op sokkels in lokalen te plaatsen. Studenten moeten volgens haar de kans krijgen bekend te raken met het de beelden. Geer Steyn wees erop dat het volgens hem allemaal draaide om het vergroten van het bewustzijn van de studenten met betrekking tot de beelden en het vergroten van hun beeldende visie. Steyn is voor de confrontatie tussen oud en nieuw, tussen inspiratiebron en creatie, om zo discussie op gang te brengen. Nu staan de beelden in de academie in een hoek, hij ziet het als taak van de academie het bewustzijn van studenten te vergroten over datgene wat er staat. Waar het staat is dan minder relevant.

Het dankwoord werd uitgesproken door Robert Smit, directeur van de Academie voor Beeldende Vorming. Hij concludeerde dat na deze interessante middag, waarin experts uit verschillende disciplines hun visie op de gipsen afgietsels hadden gegeven, zijn hoofd was volgelopen met gips. Hij was vol vertrouwen dat deze vruchtbare bijeenkomst zijn doel niet zou missen en inspiratie zou bieden bij herinrichting na restauratie van de academie.

Nabeschouwing

Nabeschouwing door Laura Smeets en Wendy van Lith (alumni Master Museumstudies UvA/Pronkzucht)

Direct na binnenkomst van het Basisbureau werden wij geconfronteerd met een veelzeggende keuze die misschien niet door iedereen als zodanig werd opgevat. Op de vloer van de entreehal was een loper neergelegd bestaande uit afbeeldingen van gipsen afgietsels uit de collectie van de academie. De een gehavend de ander in tact. Wat te doen? Er zonder gene overheen lopen of eerbiedig een omweg kiezen? Wij kozen, bewust, voor het eerste, klaar voor de confrontatie die komen ging.

Het karakter van de ruimte inspireerde tot nadenken. Dit was geen bedompt klaslokaal of museumzaal waar wellicht conventies tot beperkingen zouden leiden. Hier kon iets ontstaan. De opkomst verraste ons. Er waren maar liefst 125 aanmeldingen van mensen uit verschillende sectoren, alle met een andere motivatie, maar met eenzelfde liefde voor gips. Na een korte kennismaking, met op de achtergrond een film over de kunstenaar Kasper Berger en in een hoek een tafel met relevante literatuur over het onderwerp, kon het symposium beginnen. Veel bezoekers hadden in de ochtend verschillende gipsen afgietsel

collecties in de stad bezocht en hadden dus al kennisgemaakt met de problematiek die besproken ging worden.

Veel sprekers, zoals hierboven beschreven, gaven hun visie op het onderwerp. De beelden werden bekeken vanuit verschillende perspectieven. Zo was daar het academische gips, het museale gips, het gips als gebruiksvoorwerp, het gips als een stuk materiaal, het gips als hedendaags kunstobject en het gips als inspiratiebron.

In deze opsomming misten wij het gips als historisch en cultuurhistorisch object. Er bestaat in onze ogen nogal wat verschil tussen het ene gipsen afgietsel en het andere. Zo zagen wij tijdens de tentoonstelling *Beeldschoon* in het Rijksmuseum van Oudheden prachtige afgietsels van de Zuil van Trajanus. Deze zeventiende-eeuwse afgietsels tonen meer details dan vandaag de dag te zien zijn op de zuil in Rome, te midden van uitlaatgassen en blootgesteld aan weersomstandigheden. Het zijn ongelofelijk belangrijke tijdsdocumenten die in onze ogen een andere status verdienen dan een twintigste-eeuws academieafgietsel. Tijdens dit symposium werden de gipsen afgietsels behandeld al ware zij een homogene groep. De diversiteit van alle collecties, museaal en academisch, zou naar onze mening eerst uitgeplozen moeten worden. Dit lijkt ons een voorwaarde om tot een goede herbestemming te komen van de collecties.

Daarbij pleiten wij voor een nauwere samenwerking tussen academie, musea en universiteiten. Als het symposium ons iets heeft geleerd is het wel dat er een grote behoefte bestaat aan samenwerking en het delen van kennis. De verschillende visies die op deze dag werden uitgesproken inspireerden de aanwezigen om buiten hun gebruikelijke kaders te denken. Wij vinden dat het na vandaag duidelijk is dat er veel liefde bestaat voor deze collecties en dat er nu genoeg gepraat is. Het is tijd voor actie.

Waarom liepen wij nu over de loper met gipsen beelden? Wij wilden dicht bij deze beelden komen, ze recht aan kijken en ze in ieder geval niet uit de weg gaan! Dit is een collectie van belang, deze beelden moeten wij bewaren. Wij beiden, en waarschijnlijk alle bezoekers van het symposium, willen ze niet meer schuwen en een toekomst geven in het daglicht, zichtbaar en toegankelijk voor iedereen.